

УДК 821.161.2–32.091

Микола Сулима

ОПОВІДАННЯ ЄВГЕНА ГРЕБІНКИ «ПРИКЛЮЧЕННЯ СИНЕЙ АССИГНАЦИИ» (КОМПАРАТИВНИЙ АСПЕКТ)

У статті розглядається оповідання Євгена Гребінки «Приключения синей ассигнации» та роль грошової купюри в ньому як проводиря в суспільстві. Згадуються твори Апулея, Панаса Мирного, Л. М. Толстого та В. Сорокіна, в яких присутній проводир.

Ключові слова: Євген Гребінка, проводир у суспільстві, художній прийом.

Оповідання Є. Гребінки «Приключения синей ассигнации» побачило світ 1847 р. – воно було надруковане в №№ 7–39-му «Санкт-Петербургских ведомостей». Письменник використав у творі прийом переходу предмета з одних рук до інших, який дозволив йому показати представників різних верств суспільства середини ХІХ ст. Уже в перших абзацах мовиться про «приятеля» оповідача, який отримав із провінції певну грошову суму. Розглядаючи банкноти, він звернув увагу на синю ассигнацію й загорівся бажанням *«узнуть похождения этой изодранной бумажки»* [2, с. 411]. Через кілька днів чоловік передає оповідачеві рукопис із дозволом оприлюднити його. Це і був твір, у якому описувалися митарства синьої купюри впродовж року.

«Потолкавшись между людьми» [2, с. 446], ассигнація вжахнулася від побаченого, і в неї вилетіла думка розповісти про все людям. Вона говорить: *«Около года, если не более, я ходила всё по одной округе, перебивала в разных руках и от скуки делала общие замечания о целой стране, оставляя без внимания лица <...>. Я расскажу и про их гостеприимство, и про их простосердечие, и про их страшные суды... Всё расскажу, погодите немного! Пускай полетит оно, вольное слово, и злобещим вороном закаркает над грешною головой, ночной птицей усядется на кровле неправедных и страшных, воплем разбудит притеснителя и взяточника! Этот вопль напомнит ему вопли вдов и сирот,*

неправедно им ограбленных. Пусть проснётся в нем совесть на пять секунд, пусть хоть животный испуг потрясёт этого человека – и я буду счастлива... Я сделаю что-нибудь для человечества, которое меня жало, терзало, комкало, пачкало и чуть не сожгло по своей прихоти!» [2, с. 509–510].

Хто ж ці представники «человечества», через руки яких довелося промандрувати синій ассигнації? Оповідач фіксує більше тридцяти епізодів переходу купюри з рук у руки. Від скарбника вона потрапила до Хоми Хомича – картяра-пройдисвіта, потім ассигнацію, загублену Хомою Хомичем, знайшла його покоївка Ліза, а від неї та перейшла до Степана, який пропив її в шинку, відтак опинилася в руках огрядного чоловіка, у поміщика №.№., у писаря Пьюрушкіна, у секретаря, у його начальника, який віддав синю ассигнацію своїй матері, а мати віддала священику, котрий передав купюру Канчукевичу; ассигнація ледь не була закопана разом із померлим у могилу, потім стала закладкою в книжці (тут оповідач переповідає текст, який позначала в тій книжці купюра) тощо. Таким чином в оповіданні постає галерея людських типів – добрих і підступних людей, пройдисвітів, хабарників, злодюжок, чоловіків і жінок, росіян, німців, євреїв, представників різних професій і станів.

Прийом, до якого в оповіданні «Приключения синей ассигнации» вдався Є. Гребінка, не новий. Згадаймо давньоримського письменника Апулея, автора роману «Метаморфози, або Золотий осел», що оповідає про життя, побут і звичаї римської провінції ІІ ст. н. е. Тут, як ми пам'ятаємо, Фетіда переплутала коробки і взяла не ту мазь, а Луцій намазався нею і став не птахом, а віслюком, *«проте зберіг людські відчуття»* [1, с. 78]. Уже як віслюк він потрапив до розбійників, до конюха, погонича, Філеба,

© М. Сулима, 2013

мірошника, городника, легіонера, до братів, до Тіаза.

Ми не можемо стверджувати, що в «Приключеннях синей асигнації» Є. Гребінка достеменно використав прийом, винайдений Апулеєм. Цікавішим буде те, як цей прийом після оповідання Є. Гребінки прижився й утвердився в українській та російській літературах. Скажімо, у 1883–1884 рр. побачив світ роман Панаса Мирного «Повія» (повністю твір був надрукований 1928 р.). Український письменник зобразив у ньому не тварину, не асигнацію, а людину. Йдучи за Христею, яка переходить від одного хазяїна до іншого, ми дістаємо можливість побачити, що відбувається в Україні, яка мораль панує в ній. Перед нами – «хазяї» Загнибіда, Рубець, Проценко... За час цих «перепасувань» дівчина втратила своє ім'я – стала Наташею, заговорила російською; в її житті з'явився Лошаків тощо. Рубець, який вигнав Христю, розповідає про її подальшу долю: спершу проживала в Довбні, *«потім, кажуть, і в покійника копитана з тиждень проживала: той таки, як воєнний, любив перебирати. А потім, либонь, копитан жидам її передав, та після того і слух об їй пропав»* [3, с. 392]. *«Де саме вона не була, чого у неї не перебуло!»* [3, с. 530], – відмічає Панас Мирний. Усі названі та безіменні герої роману «Повія» вітали дівчину, *«поти витили, виссали все, що було доброго, красу-вроду немилосердно стоптали і вигнали на вулицю пропадати»* [3, с. 545]. У такий спосіб Христя стає своєрідним провідником по Україні другої половини XIX ст., «репрезентантами» якої стали ті, хто призвів її до падіння й загибелі.

1885 р. датовано остаточний варіант знаменитого «Холстоміра» Л. Толстого (перший варіант датується 1863 р.). Цей твір російського письменника ближчий до «Метаморфоз» Апулея – Лев Толстой описує життя не віслюка, а коня, який проходить від конюшого до гендлярра, від гендлярра до гусара, від гусара до гендлярра, потім до старої жінки, до мануфактуриста, до мужика, до циган, до прикажчика і врешті – до коновала. Можна лише вказати на схожість монологів синьої асигнації та Холстоміра. Як і Гребінчина купюра, кінь говорить: *«Много наблудений и над людьми, и над лошадыми успел я сделать во время своих переходов из рук в руки. Доки всего я был у двух хозяев: у князя, гусарского офицера, потом у старушки, жившей у Николы Явленного»*.

У гусарского офицера я провёл лучшее время жизни» [5, с. 45].

Уже в наш час до прийому, апробованого Апулеєм, Є. Гребінкою, Панасом Мирним та Л. Толстим, звернувся російський письменник Володимир Сорокін – у написаному в співавтор-

стві з кінорежисером І. Диховичним сценарії «Копійка». Від монетарної складової, наявної в оповіданні «Приключення синей асигнації», залишилося лише слово «копійка», яке в кіносценарії маркує не різновид грошей, а народну назву першої моделі автомобіля «Жигули». В. Сорокін та І. Диховичний, як і Є. Гребінка в першій половині XIX ст., переносять нас у 1970 рік – брежньовські часи. Як тоді було прийнято, легковий автомобіль із золотим номером «І» дарують генеральному секретареві Дмитрові Івановичу, від нього транспортний засіб переходить доньці Ірини, далі – охороннику Петі, який пізніше стає її чоловіком. Петя передає автомобіль батькам, а вже ті обмінюють «копійку» на машину, що виготовляє ковбасу. Власниками «легковика» стають Света, картяр, Антон, Володимир Висоцький, Борис, його сусід Микола, Лариса, Клим, Василь, художник Юра, Бабука, Віктор, Таня, Сава, який урешті розбиває його, врізавшись у сміттєвий контейнер. В. Сорокін та І. Диховичний за допомогою «копійки» здійснюють своєрідний розтин радянської дійсності: вони показують «верхи» й «низи» радянського суспільства – партійну й державну номенклатуру, художників, дисидентів, спекулянтів, робітників, пенсіонерів, золоту молодь.

І Луцій в Апулея, і асигнація в Є. Гребінки, і Христя в Панаса Мирного, і Холстомір у Л. Толстого, й автомобіль «копійка» у В. Сорокіна та І. Диховичного виконують, якщо скористатися терміном В. Проппа, роль проводиря [4, с. 93]. Найповніше проводирську функцію героя, звісно ж, може розкрити одна зі схем, за якими будуються казки, – коли ходи змінюються один за одним [4, с. 102]. – це й дозволяє забезпечити панорамність і широту висвітлення життя суспільства. Як бачимо, змін у цьому житті, якщо починати відлік від Апулея, майже не відбулося. Людина, не зважаючи на «свідків» – чи то віслюка, чи то купюру, чи то сільську дівчину, чи то коня, чи то легковий автомобіль, – безсоромно чинить свої гріховні справи і в давній Греції, і в Росії, і в Україні. І тільки письменники-ідеалісти продовжують сподіватися, що їхні «укорительные вопли» можуть розбудити «притеснителя и взяточника», викликавши в них «животный испуг».

Mykola Sulyma

**YEVEHEN HREBINKA'S SHORT STORY
“ADVENTURES OF THE BLUE ASSIGNATION”
(COMPARATIVE ASPECT)**

The article reveals Yevhen Hrebinka's short story “Adventures of the Blue Assignation” and the role of the money as “guide” in the society have been analyzed. The works by Apuleius, Panas Myrnyi, L. Tolstoy and

V. Sorokin have been featured in particular where the money as a 'guide' was widely described.

Keywords: *Yevhen Hrebinka, money guide in the society, artistic method.*

Николай Сульма

**РАССКАЗ ЕВГЕНИЯ ГРЕБИНКИ
«ПРИКЛЮЧЕНИЯ СИНЕЙ АССИГНАЦИИ»
(КОМПАРАТИВНЫЙ АСПЕКТ)**

В статье рассматривается рассказ Евгения Гребинки «Приключения синей ассигнации» и роль денежной купюры в нем как поводья в обществе. Вспоминаются произведения Апулея, Панаса Мирного, А. Толстого и В. Сорокина, в которых присутствует поводья.

Ключевые слова: *Евгений Гребинка, поводья в обществе, художественный прием.*

Література

1. Апулей Люцій. *Метаморфози, або Золотий осел* : Роман / Люцій Апулей ; переклад Йосипа Кобова, Юрія Цимбалюка. – Х. : Фоліо, 2004. – 319 с. – (Бібліотека світової літератури).
2. Гулак-Артемівський П. *Поетичні твори. Гребінка Є. Поетичні твори. Повісті та оповідання* / П. Гулак-Артемівський; Є. Гребінка. – К. : Наук. думка, 1984. – 610 с. – (Бібліотека української літератури).
3. Мирний Панас. *Твори в 2-х т.* / Панас Мирний. – Т. 2. – К. : Дніпро, 1985. – 563 с.
4. Пропп В. Я. *Морфология сказки* / В. Я. Пропп. – Л. : «Academia», 1928. – 151, [1] с.
5. Толстой А. *Холстомер. История лошади* / А. Н. Толстой ; с автолитографиями М. С. Родионова. – М. – Л. : «Academia», 1934. – 70 с.

Надійшла до редакції 28.02.2013 р.